

SLOVENSKI JEZIK IN KULTURA V KONTEKSTU VEČKULTURNOSTI EVROPSKE UNIJE

Zdi se, da večkulturalna Evropa ne želi prevzeti modela Združenih držav Amerike ali Kanade, torej demokracije, ki si jo podreja in jo usmerja prevladujoča kultura. V to ne bodo privolili niti uporabniki jezikov na večjem niti oni na manjšem ozemlju, čeprav je res, da bodo imeli prvi več možnosti za odločanje. Unijo je vendarle treba razumeti na dva načina: kot večkulturni organizem, temelječ na partnerstvu, in kot politično zamisel, prepuščeno določeni prevladi najmočnejših partnerjev.

Evidently multicultural Europe does not wish to follow the US or Canadian model of democracy, subordinated and guided by the prevailing culture. Such a model will not be agreed upon by language users living in either large or small territorial areas although the former will have more decision-taking opportunities. The European Union should be perceived both as a multicultural organism founded on partnership and as a political idea subject to the prevalence of the strongest partners.

Današnja Evropa se na začetku 21. stoletja s težko dediščino ne tako zelo oddaljenih tragičnih izkušenj, vključno z dvema svetovnim vojnama in dvema najbolj barbarskima totalitarnima sistemoma, kaže kot še vedno neenoten in dejansko razdeljen prostor. Na eni strani so politično, gospodarsko in pravno združeni germanski in romanski narodi Zahodne Evrope izoblikovali skupnost, tako imenovano Evropsko unijo, na drugi strani pa slovanski svet zaključuje razdruževalni proces in si hkrati prizadeva vstopiti v strukture Evropske unije.

Padec komunizma v začetku 90. let je pospešil nekaj sto let trajajoča prizadevanja Slovanov za politično neodvisnost. Njihov cilj je bila lastna država, v okviru možnosti enonacionalna, ki jo uradno označujeta domača kultura in jezik (prim. močno tendenco – predvsem na Balkanu v 90. letih minulega stoletja – po ustanavljanju novih držav in standardnih državnih jezikov). Do danes so si, z izjemo Lužiških Srbov in Črnogorcev, v mednarodnih odnosih vsi slovanski narodi pridobili status pravnega subjekta. Imamo torej Poljsko, Češko, Slovaško, Rusijo, Ukrajino, Belorusijo, Slovenijo, Hrvaško, Bosno in Hercegovino, Bolgarijo, Makedonijo in Zvezno republiko Jugoslavijo, ki jo sestavljajo predvsem Srbi in Črnogorci. Upoštevajoč separatistične tendence dela prebivalcev Črne gore in Albancev, še ne moremo z gotovostjo trditi, da se je ta proces že končal.

Integracija Zahodne Evrope, za katero je že leta 1951 dal pobudo francoski diplomat Robert Schuman, se, sicer ne brez odpora različnih krogov, dosledno razvija naprej: Unija se združuje in utrjuje, hkrati pa se širi na države Srednje in Vzhodne Evrope ter Balkana, postavlja določene pogoje, ki jih morajo nove kandidatke izpolniti v točno določenih časovnih obdobjih. Položaj teh držav ni ugoden, saj morajo pri prilagajanju svojih pričakovanj zahtevam Unije računati na določeno tveganje na različnih področjih. Pri tem zbujejo skrbi ne le razlike v kapitalski moči, ampak tudi način reševanja vprašanj, povezanih s široko razumljeno narodovo kulturo kot bistvenim dejavnikom nacionalne identitete. V tem okviru bi morala biti vsa vprašanja reševana z upoštevanjem vidika t. i. večkulturnosti. Po Antoniu Furdalu je »večkulturnost, najpreprosteje povedano, mešanica ljudi na enem območju, ki pripadajo različnim kulturam. Njen obseg je torej odvisen od tega, kako razumemo pojem kultura. Za nekatere humaniste in sociologe ima kultura pomen, ki je blizu pojmu običaj, za druge so to norme družbenega življenja, še tretji ji pripisujejo zelo širok pomen, približan pojmu civilizacija« (Furdal 2001: 12).

V sodobnem svetu pojem večkulturnosti ni nov; uresničuje se na več ravneh družbenega življenja. Poleg uradne kulture obstajajo kulture družbenih skupin, etnične, lokalne itd. Uspešno se uresničuje v ZDA, Kanadi in tudi v nekaterih evropskih deželah in ne predstavlja dezintegracijskega elementa. Med Slovani pa (razen v primeru zgodovinske Poljsko-litovske unije) ideja večkulturnosti ni postala povezovalni element različnih etničnih skupnosti in zato ni izpolnila pričakovanj. Morebiti je bila preveč ideologizirana in zato ni bila sprejeta.

Združevalni procesi so zaznamovani z globalizacijo, s tem pa na določen način tudi unifikacijo, med drugim kulturno. Poraja se vprašanje, ali morda ne ogrožajo identitete manj številčnih narodov in manj uveljavljenih kultur. V sedanjem trenutku gre pri tem za retorično vprašanje, kajti države, ki si prizadevajo za vstop v Evropsko unijo, postavljajo na prvo mesto gospodarski uspeh, druga vprašanja, povezana npr. z njihovo kulturo, ki sicer predstavlja pomemben identifikacijski element, pa za zdaj puščajo ob strani.

Republika Slovenija je ena najresnejših pridružitvenih kandidatk in bo najverjetneje v bližnji prihodnosti vstopila med članice Unije. Izpolnjuje namreč že veliko kriterijev, povezanih z vključitvijo v Unijo. Pripravljena je sprejemati nove norme in zahteve ter svojo dvomilijonsko skupnost prilagoditi novim izzivom 21. stoletja. Pričakujemo lahko, da bo na podlagi večstoletnih izkušenj tudi v združeni Evropi znala ohraniti svoj dosedanji prepoznavni status in si v njej zagotoviti trajno mesto.

Slovenski jezik je v svoji večstoletni tradiciji izdelal identifikacijske mehanizme, ki ga nedvomno ločujejo od drugih slovanskih jezikov. Obstoječ na stičišču več kultur (romanske, germanske, madžarske in slovanske) in v zelo tesni soseščini več jezikov (italijanskega, nemškega, madžarskega, hrvaškega) mu je kljub izjemni narečni diferenciaciji in ob dejstvu, da v 20. stoletju brez lastne politične identitete –

najprej v različnih sestavih večnacionalne Jugoslavije, nato v neodvisni Republiki Sloveniji uspelo dovršeno izdelati lastno identifikacijo, predvsem kulturno. Med Južnimi Slovani Slovenci načeloma niso imeli težav s sporazumevanjem, čeprav so se pogosto šolali v tujejezičnih šolah in v tujih uradih zasedali visoke upravne ter politične položaje, še danes pa je za mnoge značilna dvo- ali celo večjezičnost. Takšno stanje jih ne ovira v delovanju in sporazumevanju niti v lastni državi niti v diaspori, kot tudi ne v tujini.

Slovenci so bili kot maloštevilen narod skoraj tisoč let brez lastne državnosti. Znamenje njihove identitete je postal predvsem jezik, ki je po eni strani ohranil veliko starih slovanskih oblik (vsaj v deklinacijskem, števniskem, leksikalnem in celo skladenjskem sistemu), po drugi pa razvil nekatere nove poteze (npr. razčlenjen samoglasniški sistem), pri čemer se je poskušal odpirati jezikovnemu sosedstvu. Zato je za Slovence kot le še za maloštevilne Slovane kljub še vedno obstoječim ksenofobičnim predsodkom značilna sposobnost hitrega in tekočega obvladanja tujih jezikov, obenem pa tudi skrb za lastni jezik, ki je bila nekoč morda celo pretirana. Purizem, ki je bil navzoč v slovenskem pravopisju in pravorečju, je zaradi medijskih sprememb (sredstva množičnega obveščanja so zunaj upravnega nadzora), nove tehnologije (razmah računalništva) in družbenih sprememb (liberalizem, pridobitev popolne državne neodvisnosti) močno oslabil. Sistemske spremembe v 90. letih, ki so se dotaknile tudi Slovenije, so nedvomno pripomogle k dvigu pomena narodovega jezika in mu zagotovile vsestransko učinkovanje in neomejen razvoj. Ne zdi se, da bi se Slovenci čutili jezikovno ogrožene, prav tako v tem pogledu nimajo manjvrednostnega kompleksa. Tujci, ki živijo na njihovih tleh, si prizadevajo, da bi se jezikovno prilagodili najbližji okolici, naslednja generacija pa se načeloma že slovenizira; slovenščino se je mogoče učiti na številnih slavistikah po svetu, veliko Neslovencev pa tudi opazno prispeva k razvoju slovenske kulture. Neizmerno pomembno vlogo pri kultiviranju jezikovne tradicije in slovenskega jezika sploh igrata dobro organizirano šolstvo in književnost, ki se trudi slovensko literaturo obdržati na visoki evropski ravni.

Jezik kot sredstvo družbenega sporazumevanja omogoča sporazumevanje znotraj dane kulture, v specifičnih okoliščinah pa omogoča medkulturno izmenjavo. Njegova sporazumevalna funkcija tako izvira iz osebnih potreb po stiku, kar pa spremlja potreba po omejitvah s strani skupnosti. Zato lahko sklepamo, da je fenomen jezika povezan z miselnimi procesi, človeku pa vladata, če parafraziramo Edgarja Morina, dve nasprotujoči si težnji: k istovetenju s skupnostjo in k projekciji lastne osebnosti (Morin 1965). V temelju sporazumevalnega dejanja sta torej intersubjektivnost, ki usmerja miselne mehanizme, odgovorne za mišljenje in izražanje misli v jezikovni obliki. Jezikovnemu izražanju misli, zaznav in čustev so predhodne zaznave, čeprav jezik hkrati usmerja opazovanje, na kar nas opozarjata psihologija in kognitivno jezikoslovje (Rosch – Lloyd 1978). Zato o jeziku ni mogoče govoriti neodvisno od kulture, in ne o kulturi brez upoštevanja specifičnosti danega naravnega jezika. Kajti jezik nista samo slovar in slovnica, temveč tudi

njuna sporazumevalna uporaba; ne sistem v izolaciji, ampak njegova uporaba. Jezikovna konceptualizacija je odvisna od stopnje zapletenosti resničnosti.

Intersubjektivnost, ki pogojuje akt jezikovnega sporazumevanja, izvira iz čutnih in duhovnih značilnosti zaznavanja. Svet zaznavamo selektivno, vključno z lastnimi izkušnjami, podvrženimi selektivni filtraciji. Na lastne zaznave se opira spominsko konstruiranje predstav zunanjega sveta, torej informacije. Predelava teh pa poteka po individualnih možnostih zaznave. Hkrati razum izbere strategijo koordiniranja predelanih informacij. Kot rezultat takih dejavnosti nastaja v človekovi zavesti notranji model sveta, ki nam omogoča nadaljnje preoblikovanje in klasificiranje informacij.

Miselni mehanizmi so značilni za človeka. Čutne in duhovne izkušnje v zavesti posameznika so drugačne od tistih, ki se oblikujejo v zavesti skupnosti, ki sicer uporablja isti jezik. Čutna izkušnja je povezana z območjem opazovanja, omejenim osebnostno in ozemeljsko. Duhovno izkušnjo oblikujejo posameznikova občutljivost, obseg in narava pridobljenega znanja, medsebojni stiki, družbeno-politična lega, civilizacijske razmere, zgodovina ipd. Zato narodni jezik predstavlja svet z gledišča določene družbene skupnosti, njenih zaznavnih, kategorizacijskih in strateških vzorcev. Opravlja oblikovalno funkcijo ne le na družbeni ravni – v razmerju do sveta – ampak tudi na individualni ravni – v razmerju do govorčeve misli. Uporabniki jezika prestopajo meje, ki jih je ustvaril njegov sistem, ker se spreminjajo njihove čutne in duhovne izkušnje, prav te pa predstavljajo spominsko gradivo, ki ga jezik kategorizira in konceptualizira. Procesi kategorizacije in konceptualizacije temeljijo na izkušnjah intersubjektivizma; vstopajo v območje zunaj jezika, v smer široko razumljenega konteksta, pri čemer razodevajo kulturo, vedenje o svetu in za uporabnike jezika značilne načine interpretacije resničnosti.

Skupaj s spreminjanjem čutne in duhovne izkušnje se razvija tudi jezikovno izražanje misli, doživetij in čustev. Doslej so to na specifičen način doživljali uporabniki jezika na mejnih kulturnih področjih. Ideja identifikacije, ki ponuja občutek varnosti, se je križala z idejo projekcije osebnosti, ki jo je izoblikovalo bogastvo dveh ali več kultur. Če nekoga poleg lastne dopolnjuje še druga kultura, to še ne pomeni izgube lastne identitete, temveč nasprotno: pomeni večjo individualno odgovornost, ki se ne skriva za zaslonom skupnosti. Od konca 20. stoletja to doživljajo vsi narodi, ki so vstopali ali nameravajo vstopiti v Evropsko unijo. Posebna pozornost je posvečena predvsem vprašanju ohranjanja jezikovne in kulturne identitete. Ob njem se razvnamajo čustva, ki spominjajo na gibanje *uničevalcev strojev* z začetka 20. stoletja, ki so za nesreče, ki so že ali še bodo doletele človeka, krivili tehniko.

Zdi se, da večkulturna Evropa ne želi prevzeti modela Združenih držav Amerike ali Kanade, torej demokracije, ki si jo podreja in jo usmerja prevladujoča kultura. V to ne bodo privolili niti uporabniki jezikov na večjem niti oni na manjšem ozemlju, čeprav je res, da bodo imeli prvi več možnosti odločanja. Unijo je vendarle treba

razumeti na dva načina: kot večkulturni organizem, temelječ na partnerstvu, in kot politično zamisel, prepuščeno določeni prevladi najmočnejših partnerjev.

V prvem primeru bo nedvomno prišlo do bogatenja tako Evrope kot Slovenije. Tudi če bo jezik ob tem doživljal spremembe (kar se že dogaja), bo identiteta vpisana v način, kako bo v njem profilirana in koordinirana informacija.

Ali med Slovenci ni nasprotnikov evropske integracije, ki menijo, da lahko ta proces državo privede do gospodarske odvisnosti, narodno kulturo do raztapljanja v morju drugih, vplivnejših, jezik pa do ogroženosti, s kakršno se doslej še ni srečal? Seveda so in Slovenci v takšnem razmišljanju nikakor niso osamljeni; na Poljskem o tej temi poteka živahna polemika, na predsedstvu Poljske akademije znanosti pa je bil ustanovljen Svet za poljski jezik, ki je pripravil osnutek zakona o poljskem jeziku in si celo zagotovil pooblastila za kaznovanje oseb, osumljenih jezikovnih prekrškov; seveda pa to ni posnemanja vreden zgled.¹ Ne manjka nasprotnikov združevanja, ki v vsem, kar je tuje, prepoznavajo resno grožnjo za narodovo samobitnost in ne verjamejo povsem v razglašano enakopravnost članov Unije v vseh življenjskih okoliščinah. V procesu nedvornih sprememb, ki si v 21. stoletju sledijo z doslej nepoznano intenzivnostjo, mora priti tudi do prevrednotenja jezikovne zavesti, predvsem pa kulturne – v smeri večje tolerance in spoštovanja vsake, tudi najmanjše družbe. V današnjem času ne bi smelo prihajati do obnavljanja izkušenj iz preteklosti.

Nemir ali bojazen za bit narodnega jezika in kulture ne moreta pogojevati integracije. O vseh dvomih bi bilo treba presojati v kontekstu nove smeri razvoja sodobne civilizacije in vloge, ki naj jo v smiselnem razvoju Evrope odigra vsaka narodna skupnost, ne glede na svojo številčnost.

Literatura

- A. FURDAL, 2001: Stan kultur słowiańskich przed integracją europejską. *Słowiańszczyzna w kontekście przemian Europy końca XX wieku (język – tradycja – kultura)*. Ur. E. Tokarz. Katowice: Zalożba Śląsk. 12.
- E. MORIN, 1965: *Duch czasu*. Kraków.
- E. ROSCH – B. B. LLOYD, 1978: *Cognition and Categorization*. New Jersey: Hillsdale.

THE SLOVENE LANGUAGE AND CULTURE IN THE MULTICULTURAL CONTEXT OF THE EUROPEAN UNION

SUMMARY

The end of the 20th century, with its unprecedented social and political events, has proved to be a very fruitful period for the Slavonic nations. These events influenced almost all the Slavonic nations outside the European Union, seeing them develop into independent states with their Slavonic languages acquiring the status of official languages, as well as the simultaneous increase in minority

¹ Zakon z dne 7. X. 1999. O poljskem jeziku (O języku polskim). *Dziennik Ustaw* št. 90, par. 999.

rights. Conflicts lasting for several hundred years and the endeavours of Slavonic nations to obtain political independence thus successfully ended. Consequently, the political, social, economic and cultural image of Europe was changed fundamentally. Europe has been divided into 1) European Union member states aiming, to a certain extent, at unification and integration in order to increase their potential, especially in the economic sector, while retaining their multiculturalism, i.e. their cultural, linguistic and ideological diversity, and 2) the remaining countries of Central and Eastern Europe and the Balkans where, even today, disintegration processes may be observed although attempts at shifting the dividing line between them further east may be noticed. The situation of the Slavs has also changed. The new state formations which do not represent vast territories (except Poland and non-Slavonic Hungary) have, in order to avoid isolation, opted for European integration. Opening the doors to European integration initiatives goes hand in hand with a liberal perception of the role of the language and national culture, resulting in a search for new solutions.

The Slavs have entered the 21st century with 18 standard languages and a similarly variegated culture. The question arises whether, considering the European integration policy, the dynamism of creating new Slavonic states and consolidating the status of individual national languages is at all pragmatic. Apparently, the whole process is based on the principle that one's own identity comes first and only later integration into European Union – an integration which will prove to be inevitable in the 21st century.